Emina Mujkanović:

U početku bijaše Riječ: Književnost i tranzicijska pravda

Možemo li pričanjem spasiti ono što je vrijeme pokušalo zatrpati šutnjom?

Možemo li opominjanjem sačuvati bol od zaborava, a sjećanje pretvoriti u odgovornost?

Postoje traume koje ne prestaju završetkom rata, niti nestaju potpisivanjem mira. One ostaju u porodicama, u jeziku, u prešućenim pitanjima, u strahovima koji se prenose s generacije na generaciju. Ostaju i u društvu,u njegovim podjelama, nepovjerenju, političkom govoru, kolektivnim sjećanjima i načinu na koji se prošlost pamti, prešućuje ili iznova tumači.

Ratovi devedesetih godina na prostoru bivše Jugoslavije nisu ostavili samo materijalne ruševine. Za sobom su ostavili i ruševine koje se ne vide;odsustva, traume, neizgovorene priče, izgubljene domove, prekinuta prijateljstva i sjećanja koja i danas oblikuju društvo. Ono što se dogodilo nije ostalo zaključano u prošlosti. Prošlost se vraća kroz riječi koje biramo, kroz priče koje prenosimo, kroz ono čega se sjećamo, ali i kroz ono o čemu odlučujemo šutjeti.

Riječ ima posebnu odgovornost.

Riječ može biti svjedočanstvo, ali može biti i poricanje. Može liječiti, ali može i produbiti ranu. Može imenovati žrtvu, vratiti joj lice i glas, ali može poslužiti i da je pretvori u broj, stereotip ili zaborav. Ako su riječi nekada mogle stvarati podjele, podsticati mržnju i opravdavati nasilje, mogu li danas postati sredstvo suočavanja, razumijevanja i mira?

Književnost se nalazi upravo na toj granici između pamćenja i zaborava. Ona ne donosi sudske presude niti može zamijeniti činjenice, ali može sačuvati ono što hladni dokument često ne može: čovjekov strah, gubitak, stid, krivicu, odsustvo i sjećanje. Kroz priču trauma prestaje biti apstraktan pojam i postaje ljudsko iskustvo. Zato se nameće pitanje: može li književnost postati prostor tranzicijske

pravde,mjesto u kojem se prošlost ne samo zapisuje, već razumije, prenosi i pretvara u opomenu generacijama koje dolaze?

Zar riječ, pored tolikih dobara koja nam pruža, treba da bude i sredstvo prenošenja bola? Zar njome moramo nasljeđivati strahove, ravnodušnost i pogreške onih koji su živjeli prije nas? Na prvi pogled, možda bi bilo lakše ostaviti prošlost tamo gdje pripada ,iza sebe. Ne govoriti. Ne otvarati rane. Ne vraćati se onome što je već jednom boljelo. Ali upravo je u tome opasnost šutnje: ono što se ne izgovori ne prestaje postojati. Ono samo mijenja oblik.

Moramo pričati.

Ne zato da bismo nove generacije učili da nasljeđuju mržnju, već da ih oslobodimo potrebe da je ponove. Ne da bismo djeci ostavili tuđu krivicu, nego da im ostavimo znanje. Jer između nasljeđivanja traume i razumijevanja traume postoji velika razlika. Prvo može produžiti sukob, dok drugo može postati početak njegovog prekidanja.Književnost je oduvijek znala da čovjek ne pamti samo činjenicama. Pamti slikom, glasom, mirisom, odsustvom, jednom rečenicom koja ostane duže od datuma zapisanog u udžbeniku. Zbog toga ratna i poslijeratna književnost prostora bivše Jugoslavije ne govori samo o ratu. Ona govori o onome što ostaje kada rat formalno završi.U djelu **„Sarajevo Blues“ Semezdina Mehmedinovića**, ratno Sarajevo nije samo mjesto historijskog događaja, već prostor svakodnevnog straha, gubitka i pokušaja da se sačuva ljudskost u okolnostima u kojima ona postaje krhka. Takva književnost ne traži od čitaoca samo da zna šta se dogodilo. Ona od njega traži da na trenutak zastane pred tuđim iskustvom.

Sličnu snagu nalazimo i kod književnika Aleksandra Hemona, čija proza često govori o gubitku doma, izmještenosti i identitetu čovjeka koji nakon rata više ne pripada potpuno ni prostoru iz kojeg je otišao ni onome u koji je došao. Rat se u takvim pričama ne završava posljednjim pucnjem. On nastavlja živjeti u jeziku, sjećanju, nostalgiji i osjećaju da je nešto nepovratno prekinuto.Kod Faruka Šehića, naročito u djelima koja se vraćaju ratnom iskustvu i poslijeratnom životu, vidimo koliko je teško izaći iz rata čak i onda kada se čovjek fizički vratio miru. Tijelo se može vratiti kući, a da svijest još dugo ostane između prošlog i sadašnjeg vremena. Upravo tu književnost postaje više od umjetnosti: ona postaje svjedočanstvo o posljedicama koje statistika ne može izmjeriti.

Ali možda je najvažnije pitanje šta mi, kao čitaoci, činimo sa tim svjedočanstvima. Čitati o tuđoj boli samo da bismo je zapamtili nije dovoljno. Sjećanje bez razumijevanja lako se pretvara u novi oblik podjele. Ako svaka zajednica pamti samo vlastitu patnju, a ostaje gluha pred patnjom drugoga, onda prošlost nije postala opomena – postala je oružje.

Zato tranzicijska pravda ne bi smjela biti samo potraga za odgovorom na pitanje ko je šta učinio. Ona je i pitanje kako ćemo živjeti sa znanjem o tome što je učinjeno. Književnost u tom procesu nema moć suda, ali ima moć približavanja. Ona može učiniti da iza pojmova poput „žrtva“, „izbjeglica“, „nestali“, „vojnik“ ili „povratnik“ ponovo vidimo čovjeka.

Možda upravo zato moramo prenositi bol riječima. Ne da bi bol živjela duže, nego da bi jednog dana prestala biti naslijeđe.

Jer, zaborav sam po sebi nije mir.

Mir počinje onda kada smo sposobni pogledati prošlost bez potrebe da je uljepšamo, poreknemo ili upotrijebimo protiv drugoga. A riječ, kada je odgovorna, može biti jedan od prvih koraka prema tome.